

Cafer es-Sâdık'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Sünnî Hadis Kaynaklarındaki Rivayetleri*

Yrd. Doç. Dr. Necmettin ŞEKER**

Özet

Cafer es-Sâdık, tabiin döneminin Medine'deki saygın isimlerinden birisidir. Ehl-i Beyt'e mensubiyeti ve imameti, onun Şii - Sünnî bütün Müslümanlar yanındaki itibarını arttırmıştır. İmam-ı Azam ve İmam-ı Malik başta olmak üzere Ehl-i Sünnet mensubu birçok âlim ondan ilim almıştır. Bir yönüyle kendi döneminin önemli hadisçilerinden kabul edilen Cafer es-Sâdık, Medine'de kurduğu medresede binlerce talebe yetiştirmiştir. İslamî ilimlerin çoğunda kendisine nispet edilen hatırı sayılır miktarda eser mevcuttur. Özellikle Şii hadis kaynaklarında ona dayandırılan on binlerce rivayetten bahsedilir. Sünnî hadis kaynaklarının tamamına yakın kısmında, az sayıda da olsa, Cafer es-Sâdık'ın rivayetleri yer almaktadır. Bu makalede İmam-ı Cafer'in hadis ilmindeki yeri ve Sünnî hadis kaynaklarındaki rivayetleri irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cafer es-Sadık, Hadis, Ehl-i Beyt, Şii/Sünnî kaynaklar.

The Place Of Imam Ja'far In The Hadith And The Narratives Of The Sources Of Sunni Hadith

Abstract:

Ja'far al-Sadiq is one of the respected names of his time, in the period of tâbi'n, in Medina. His membership of Ehl-i Beyt, and his imamate have increased his grade among all Shiite-Sunni Mus-

* Bu makale 19-20 Nisan 2012 yılında Iğdır'da gerçekleştirilen Uluslararası I. Iğdır Sempozyumunda "İmam Cafer es-Sâdık'ın Sünnî Hadis Kaynaklarındaki Rivayetleri" başlığıyla sunulan tebliğ metninin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır. Burada söz konusu tebliğ metnine ek olarak Cafer es-Sâdık'ın hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve hadis rivayetindeki konumu daha detaylı bir şekilde irdelenmiştir.

** KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Öğretim Üyesi

lims. Notably Imam-i Azam and Imam-i Malik, many scholars belonging to Ahl al-Sunnah have learned from him. In one respect, Ja'far al-Sadiq, regarded as of the important traditionists of his time, educated thousands of students in the madrasah he established in Medina. In the majority of Islamic sciences, there is a considerable amount of work attributed to himself. Particularly, it's mentioned that there are tens of thousands of narratives based on him, in the sources of Shi'ite hadith. There are narratives of Ja'far al-Sadiq, almost in all sources of Sunni hadith, even though they are few. In this article, it's examined the place of Imam Ja'far in the Hadith and the narratives of the sources of Sunni hadith.

Keywords: Ja'far al-Sadiq, Hadith, Ahl al-Bayt, Shiite / Sunni sources.

1) Cafer es-Sâdık'ın Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri:

a) Hayatı

Hicri 80 (699) veya 83 (702) yılında Medine'de doğmuş olan Ebû Abdillâh Cafer b. Muhammed Bâkır b. Alî Zeynelâbidîn¹ İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imamı, Caferî inanç sisteminin ve fikhinin da kurucusudur. Babası Muhammed Bâkır; annesi de Hz. Ebû Bekir'in torunu olan Kasım b. Muhammed'in kızı Ümmü Ferve'dir.² Cafer es-Sadık'ın soyu baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından da Hz. Ebû Bekir'e dayanmaktadır. Künyesi büyük oğlu İsmail'e nispetle Ebû İsmail ise de, daha çok Ebû Abdillâh, bazı kaynaklarda da Ebû Mûsâ diye anılmıştır.³

Cafer es-Sadık, ilk eğitimini babası Muhammed Bâkır'dan ve

¹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *et-Tarihu'l-Kebir*, I-IX, Daru'l-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, ts. II/ 198,199; Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretu'l-Huffaz*, I-III, Daru'l-Maarif, Haydarâbâd 1966, I/158.

² Zehebî, *Tezkire*, I/158; Ebu Nuaym el- İsfahanî, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya*, I-X, Beyrut, 1988, III/193-196.

³ Zehebî, *Tezkire*, I/158; Öz, Mustafa, DİA "Cafer es-Sadık", VII/1-3. Bu konuda ayrıca bkz. Atalan, Mehmet, Cafer es-Sâdık, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara, 2013, s. 41-43.

dedesi Zeynelâbidîn'den almıştır.⁴ Babasının on dokuz yıl süren imametinden sonra kendisi de otuz dört yıl aynı vazifeyi devam ettirmiştir.⁵

Uzun süren imamet döneminde çeşitli kesimlerle iyi münasebetler kuran Cafer es-Sadık, çevresinde daima hürmetle anılan ilmî bir şahsiyet olarak benimsenmiştir. Emevî ve Abbasî dönemlerini idrak eden İmam, kötüleşen siyasi ortamlardan mümkün olduğu kadar uzak durarak kendisini tamamen ilme vakfetmiştir.⁶

Cafer es-Sadık, hicri 140 veya 148 yılında Medine'de vefat etmiştir.⁷ Şii rivayetler onun Abbasî Halifesi Ebû Cafer el-Mansûr tarafından zehirlenerek öldürüldüğü şeklindedir. Cenazesi Cennetü'l-Baki'de babası Muhammed Bâkır ve dedesi Zeynelâbidîn'in kabirlerinin yanına defnedilmiştir. Mezarı Vehhâbiler'in tahribine kadar ziyaret mahalli olarak kullanılmıştır.⁸

b) İlmî Kişiliği

Hadis, tefsir, fıkıh, akait, lügat ve tarih gibi alanlarda yoğun ilmî faaliyetlerin görüldüğü, değişik fikir ve görüşlerin tartışıldığı hicri II. yüzyılda, dinî konulardaki düşüncelerini bir disiplin haline getiren İmam Cafer, diğer taraftan sapık fırkalarla mücadele etmekten de geri durmamıştır. Ancak ne yazık ki kendisine nispet edilen asılsız yakıştırmaları engellemeye tam muvaffak olamamıştır.⁹

Şiilere göre on iki imamın dolayısıyla da İmam Cafer'in ilmi Hz.

⁴ Zehebî, Tezkire, I/158. Şia'da İmamlar masum kabul edildiği için ilimleri kesbi değildir. Dolayısıyla da bir eğitime ihtiyaçlarının olmadığına inanılır. Bundan dolayı Cafer es-Sadık'ın kesbi ilimleri tahsil etmediği, ilminin ledunnî olarak silsile yoluyla Hz. Ali'ye oradan da Hz. Peygambere dayandığına inanılır. Bu konuda bkz. Öz, DİA, "Cafer es-Sadık", VII /1-3.

⁵ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk, thk., Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, I-XI, Beyrut 1967, V/158.

⁶ el-Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Yakub b. Ca'fer b. Vehb, Tarihu'l-Yakubî, I-II, Beyrut 1960, II/66.

⁷ Buharî, Tarihu'l-Kebir, II/198, 199; Zehebî, Tezkire, I/158. Bu konuda bkz. Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya III/193-207.

⁸ Atalan, Cafer es-Sadık, s. 43.

⁹ el-Yakubî, Tarihu'l-Yakubî, II/66.

Peygamber'den kendisine vehbî olarak intikal etmiştir.¹⁰ Dahası İsnâ-Aşeriyye Şia'sına göre o, felsefi, tasavvufî, fikhî, kimyevî ve tabii bütün ilimlere vakıftır. Ayrıca Zebur, Tevrat, İncil'e ve Hz. İbrahim'in suhûfu gibi İslam öncesi ilahi dinlerin kaynaklarına muttali olduğu da Şia'nın iddiaları arasında yer alır. Bunun yanında, her türlü helâl ve harama hatta geçmiş ve gelecekteki bilgi ve haberleri ihtiva eden cifr ilmine de vâkıf bir kişi olarak kabul edilir.¹¹ Bazı müfrit Şiiiler daha da ileri giderek Cafer es-Sadık'ın başlangıçtan kıyamete kadar olmuş ve olacak her şeyi Hz. Peygamber'den veraset yoluyla öğrenmiş olduğuna inanırlar. Onlar bu iddialarını İmama izafe edilen şu söze dayandırır: *“Beni kaybetmeden önce bana sorunuz. Benden sonra kimse bizim söyleyeceklerimizi söylemez.”*¹² Aklın kabul etmeyeceği bu iddialar ölçüsüz ve mesnetsiz olup İmam Cafer tarafından da ret edilmiştir.¹³ Faraza bu söz İmam'a ait olsa bile, bu ifadeden iddia edildiği gibi kıyamete kadar olmuş ve olacak her şeyi bilmesi anlamını çıkartmak kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Zira peygamberlere bile böyle sınırsız bir yetki verilmemiştir.

Aşırı bazı Şii ekoller,¹⁴ daha da ileri giderek, onun Hz. Ali'den üstün, mehdî, peygamber ve hatta ilâh olduğunu iddia etmişlerdir. Kabul edilmesi aklen ve tarihen mümkün olmayan bu iddialar Cafer es-Sadık'ın ilmî kişiliğine zarar vermektense öte bir işe yaramamıştır.¹⁵ Zaten bu fikirler itibar görmediği için, zaman içerisinde terk edilmiştir. İmam Cafer de bunlarla hiçbir ilgisinin bulunmadığını

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Öz, DİA, “Cafer es-Sadık”, VII / 1-3.

¹¹ Bu konuda bkz. Atalan, Cafer es-Sâdık, s.62-76.

¹² Zehebî, Tezkire, I/158.

¹³ Bkz. Atalan, Mehmet, İslam Düşüncesinde Cafer es-Sâdık'ın Yeri, Milet Ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Dergisi, Cilt 8 Sayı 3 Eylül-Aralık 2011, s.18.

¹⁴ Hattâbiyye, Bezîgiyye, Umeyriyye, Nâvûsiyye ve Mufaddaliyye gibi. Bu konularda geniş bilgi için bkz. DİA, ilgili maddeler.

¹⁵ Çalışmamızın çerçevesini aşan bu konunun müstakil olarak ve ayrıntılı bir biçimde araştırılması ve İmam Cafer hakkında ortaya atılan şüphelerin giderilmesi gerekmektedir. Şia'nın hadis uydurma faaliyetlerindeki yeri ve İmam Cafer es-Sâdık'ın bu konudaki tavrı için bkz. Kutlu, Cahit, Şia'nın Hadis Vaz'ındaki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

her fırsatta çevresindeki talebe ve arkadaşlarına bildirmiş, İslâm beldelerine de mektuplar yazarak, bu isnatları reddettiğini her tarafa duyurmuştur.¹⁶ Sonraki dönemlerde İbn Teymiyye: “*Cafer es-Sadık hakkındaki yalanlar çok yaygındır. Âlimlerin ve güvenilir kişilerin ondan naklettikleri rivayetler belli olup ona iftira edenlerin rivayetlerine ters düşmektedir*”¹⁷ diyerek bu konuda bir uyarıda bulunmak zorunda kalmıştır. Çağdaş Şii âlimlerden Murtaza Mutahhari'nin “*Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesine ağlamak yerine onun adına uydurulmuş haberlere ağlamak daha evladır*”¹⁸ sözleri de bazı müfrit Şii ekollerin İmamlar ile ilgili aşırılıklarının vahametini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Bazı sünni kaynak müellifleri ise daha mu'tedil bir yol izleyerek Cafer es-Sadık'ı, tefsir ve hadisle uğraşan, fıkhıta müçtehid derecesine ulaşmış, doğru sözlü, rivayetlerine ve görüşlerine güvenilir bir hadis, tefsir ve fıkıh âlimi olarak değerlendirmektedirler.¹⁹ Özellikle hadis ilmi açısından onun sika ve sadûk olduğu hususunda ortak bir fikir oluştuğunu söylemek mümkündür.²⁰

Ebû Hanife, İmam Malik ve Süfyân-ı Sevrî gibi ehl-i sünnetin büyük imamları, Câfer es-Sadık'tan ilim öğrenmişlerdir.²¹ Ebû Hanife'nin, Hicaz'a gidip, iki yıl Cafer'in yanında kaldığı, ondan çok şeyler öğrendiği ve “*Ondan daha fakihini görmedim*” dediği²² ayrıca Câfer es-Sadık'la geçirdiği bu iki yıl için “*Eğer bu iki yıl olmasaydı*

¹⁶ Bkz. Atalan, Mehmet, “İslam Düşüncesinde Cafer es-Sâdık'ın Yeri,” Milet ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Dergisi, Cilt 8, Sayı 3, Eylül-Aralık 2011, s. 18.

¹⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kutlu, Şia'nın Hadis Vaz'ındaki Rolü, s. 55-58.

¹⁸ Mutahhari, Murtaza, Hüseyinî Yiğitlik, (terc. Hasan Kanatlı,) İstanbul, 1991.

¹⁹ Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Zehebî, Tezkire, I/158.

²⁰ Bu konuda A. Kadir Evgin tarafından yazılmış “Sünnî Kaynaklara Göre Cafer-i Sadık'ın Hadisçiliği” başlıklı bir makalede Cafer es-Sadık'ın hadisçiliği - özellikle de cerh ve ta'dil açısından yapılmış değerlendirmeler - ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bkz. Evgin, A.Kadir “Sünnî Kaynaklara Göre Cafer-i Sadık'ın Hadisçiliği” Dinî Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık 2009. Cilt 12, ss. 127-142.

²¹ Buharî, Tarih, II/198, 199; Zehebî, Tezkire, I/158.

²² Zehebî, Tezkire, I/158; Cafer es-Sâdık ile Ebu Hanife arasındaki ilişkiler konusunda bkz. Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 3/197; Atalan, Cafer es-Sâdık, s. 57-62.

Numan mahvolurdu" dediği nakledilir.²³

Cafer es-Sadık'ın, ahlâk, fazilet ve takvada ileri bir kişiliğe sahip olduğu, İmam Malik'in onun hakkında söylediği şu sözden anlaşılmaktadır: "O, üç halde bulunurdu: Ya namaz kılar, ya oruç tutar veya Kur'an okurdu. Hiç bir zaman temiz olmadan Allah Rasûlü'nü ağzına almazdı. Boş yere konuşmazdı. Kendisini her gördüğümde yerinden kalkar, altındaki minderi bana verirdi."²⁴

Cafer es-Sadık, fıkıh ve hadis'in yanında tasavvuf tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Klasik tasavvuf kaynaklarında ona nadiren atıfta bulunulmuş olmasına karşılık Ebû Nuaym el-İsfahânî *Hilyetü'l-Evliya'da* kendisine geniş yer ayırmıştır. Burada kişiliğine, ahlâk ve faziletine, hocalarına, hadis şeyhlerine, talebelerine ve özellikle kendisine nispet edilen birçok rivayet ile bu rivayetlerin sıhhat durumuna işaret etmiştir.²⁵

c) Eserleri:

Cafer es-Sadık'ın yaşadığı toplum nezdindeki ilmî derinliği, yetkinliği ve manevî liderliği onun ismine özel bir anlam katmıştır. Bu durumundan dolayı da hem Şii hem de Sünnî kesimlerin yüksek itibarını kazanmıştır. Buna bağlı olarak da ona izafe edilen çok sayıda eser ortaya çıkmıştır. Bazı kaynaklarda 13 bazılarında 22 bazılarında ise bu rakam 32 olarak verilmiştir.²⁶ Ancak binlerce talebe yetiştirmesine ve yüzlerce kişiye hadis imla ettirmesine rağmen hadis alanında bir eserinin olmaması²⁷ dikkat çekici bir durumdur.

Yaşadığı dönem, çevresi, ilmî ve dinî şahsiyeti dikkate alın-

²³ Yasir Musa, Merviyat'ı- İmam Cafer es-Sâdık, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Kahire Üniversitesi, İslâmî Araştırmalar Enstitüsü, Kahire 2006.s.18.

²⁴ İmam Cafer-in ilmi, takvası ve ahlâkı ile ilgili ehl-i sünnet imamlarının değerlendirmeleri için bkz. Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, III/193-207.

²⁵ Bu konuda bkz. Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, III/193-207. Ayrıca bkz. Atalan, Mehmet, İslam Düşüncesinde Cafer es-Sâdık'ın Yeri, s.23.

²⁶ Sezgin, Fuad, Tarihu't-Turasi'l-Arabî, I-VIII, Riyad, 1982. I/269.

²⁷ Abdullah Ünalın Şia'da Hadis Usulü adlı eserinde ahkâm hadislerini ihtiva eden "Ca'feriyat" isimli bir eserinden söz etmekte ancak detaylı bilgi vermemektedir. Bkz Ünalın, Abdullah, Şia'da Hadis Usulü, İşrak Yayınları, İstanbul, 2008, s.59.

rak, bilhassa kimya ve cifr konularındaki kitapların büyük bir kısmının ona nispeti Őüpheli kabul edilmektedir.²⁸ Bu konuda hayli mũsamahakâr olanlar bile İmam Cafer'in bu alanlarda eser yazıp yazmadığının bilinmediğini söylemektedirler.²⁹ Cafer es-Sadık'ın öğrencisi olduğunu söyleyen ve onu söz konusu ilimlerde otorite kabul eden Cabir İbn Hayyan, İmam Cafer'in bütün risalelerini toplayarak oldukça hacimli bir kitap yazmıştır.³⁰ Ancak bu kitapta Câfer es-Sadık'ın söz konusu ilimlerle ilgili bir tek eserinin bile adını zikretmemesi, bu eserler üzerindeki kuşkuları daha da arttırmıştır. Bu ihtiyatî bilgileri göz ardı etmemek kaydıyla Cafer es-Sadık'a nispet edilen ve dünyanın birçok kütüphanesinde değişik nüshaları bulunan eserlerin bazılarını -bir fikir vermesi açısından- ismen zikretmek istiyoruz:

Misbâhu'ş-Şerî'a ve Miftâhu'l-Hakîka,
Tefsîrũ'l-Kur'ân,
Kitâbü'l-Cifr,
İhtilâcü'l-A'zâ,
Heyâkilũ'n-Nũr,
Esrârũ'l-Vahy,
Havâssũ'l-Kur'âni'l-Azîm,
Kitâbü't-Tevhîd ve'l-İhlîlice,
Risâletũ'l-Vesâyâ ve'l-Fusũl,
Dua'ul-Cevşen ³¹

²⁸ Atalan, Cafer es-Sâdık, s. 51.

²⁹ Atalan, Cafer es-Sâdık, s. 51.

³⁰ İbn Hallikân, Vefeyâtũ'l-A'yân, Mısır, 1948, I/ 291.

³¹ Ona izafe edilen eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Atalan, İslam Düşüncesinde Cafer es-Sâdık'ın Yeri, 115-131. Ayrıca bu konuda bkz. Gördük, İmam Cafer es-Sâdık ve Ona İsnad Edilen İŐarî Tefsir, 160-189.

2) Cafer es-Sadık'ın Hadis İlimindeki Yeri

Kendi dönemi itibariyle bütün İslamî ilimlerde söz sahibi olan Cafer es- Sadık, hadis sahasında da önemli bir yere sahiptir.³² Bu konuda müstakil bir eseri tespit edilmemişse de, gerçekleştirdiği eğitim ve öğretim faaliyetleriyle hadis ilmine ve rivayetine çok önem verdiği anlaşılmaktadır. Kendi yerine imam olarak tayin ettiği oğlu Musa Kâzım'a ve onun şahsında bütün Müslümanlara bıraktığı vasiyetinde bu konuda şunları söyler: *“Rasûlullah'ın sünnetini takip edin ve emrettiklerini harfiyen uygulayın. Heveslerinize ve kendi görüşlerinize göre hareket etmeyin, aksi takdirde dalalete düşersiniz. Şüphesiz Allah katında insanların en sapkını, Allah'ın emirlerine aykırı olarak kendi hevesine ve görüşüne uyan kimsedir.”*³³ Kur'an'dan sonra dinî referans olarak sünneti esas alması, hevaya kapılmanın veya kişisel görüşlere tabi olmanın kişiyi yoldan çıkaracağını ifade etmesi, netice itibariyle sünnete ittiba etmeyen dalalete düşeceğini söylemesi,³⁴ onun sünnet konusundaki hassasiyeti açısından bize kayda değer ipuçları vermektedir.

İmam'ın hem yaşadığı dönem hem de içinde bulunduğu coğrafya ona büyük avantajlar sağlamıştır. Zira tabiin devrine denk gelen bu zaman diliminde ilmin beşiği olan Medine gibi müfessirlerin, muhaddislerin ve fakihlerin yetiştiği bir ilim merkezinde yetişmiştir. Bir kısım sahabînin hayatta olduğu ve Hz. Peygamberin sünnetinin doğru okunduğu böyle bir ortamda İmam Cafer, bu mekân ve zamanı iyi değerlendirmiş ve Hz. Peygamberin manevî mirasına sahip çıkarak, sonraki nesillere intikalinde önemli rol oynamıştır. Medine'de oldukça kapsamlı bir ders halkası oluşturup

³² Bu konuda Bkz. Evgin, A.Kadir, “Sünnî Kaynaklara Göre Cafer-i Sadık'ın Hadisçiliği” ss. 127-142.

³³ Muhammed el- Halili, Min Emali'l-İmam es-Sadık, I-IV, Müessesetü'l A'lemî lil-Matbû', Beyrut, 1984. IV/186.187. Onun sünnet anlayışı için ayrıca bkz. Evgin, “Sünnî Kaynaklara Göre Cafer-i Sadık'ın Hadisçiliği,” 138-140.

³⁴ Ebû Zehra, Muhammed, İmam Cafer, çev. İbrahim Tüfekçi, Şafak Yayınları, İstanbul 1992, s. 236.

çok sayıda talebe yetiştirmiştir.³⁵ Kısmen mescitte kısmen de kendi evinde teşkil ettiği ilmî ders halkaları, tefsir hadis, kelam, fıkıh, tasavvuf, edebiyat ve felsefe taliplerinin müdavimi olduğu bir medrese fonksiyonu icra etmiştir.³⁶ Kufe'den Basra'ya, Vasıt'tan Hicaz'a kadar bölgenin birçok yerinden gelen talebeler, bu medresede eğitim almış ve ondan hadis öğrenip rivayet etmişlerdir.³⁷ İmam'ın yetiştirdiği talebelerin birçoğu daha sonra tefsir, hadis, kelam ve fıkhıta otorite olmuşlar ve bu ilimlerin gelişip yayılmasına hizmet etmişlerdir.³⁸

Özellikle Şii hadis kaynaklarında ona atfedilen çok sayıda rivayet mevcuttur. Şia'da imamların her türlü söz ve davranışlarının ve bütün tasarruflarının hadis kabul edildiği göz önünde bulundurulduğunda,³⁹ ona nispet edilip hadis olarak kabul edilen rivayetlerin oldukça büyük bir yekûn teşkil ettiğini anlamak zor olmaz. Bunun birçok sebebi vardır. Mesela Ehl-i Beyt mensubu olması, imameti, yaşadığı çağ ve yetiştiği çevre, Ehl-i Beyt'in maruz kaldığı zulümler ve diğer ideolojik ve siyasi düşünceler bunda etkili olmuş faktörlerden birkaçıdır. Kendisinin isteği ve rızası dışında hadis uydurma faaliyetlerinde adının kullanılması, onu çok üzmüş ve şiddetli tepki göstermesine sebep olmuştur. İmam Cafer es-Sadık'ın bu yönü ile değerlendirilmesi başlı başına bir çalışmayı gerektirecek geniş muhtevalı bir konudur. Makalemizin sınırlarının dışında kaldığı düşüncesinde olduğumuz için bu konuda detaya girmek istemiyoruz. Bu hususları başka çalışmalara havale ederek Cafer es-Sadık'ın hadis şeyhlerine ve talebelerine kısaca işaret etmek ediyoruz.

³⁵ Batılı bir araştırmacının ifadesiyle Sokratvarî bir okul teşkil ettirmiştir. Bkz. Gördük, İmam Cafer es-Sâdık ve Ona İsnad Edilen İşari Tefsir, 98.

³⁶ en-Nablûsî, el- İmam Cafer es-Sadık, 344.

³⁷ Bu konuda detaylı bilgiler için bkz. Ebu Nuaym, Hılyetü'l- Evliya, III/193-198.

³⁸ Onun yetiştirdiği bir kısım talebeleri için bkz. Zehebî, Tezkire, I/158.

³⁹ Bu konuda bkz. Kutluay, İbrahim, İmâmiyye Şiasına Göre Cerh ve Ta'dil, Rağbet Yayınları, 2012, İstanbul, s. 80-88; Ünalın, Abdullah, Şia'da Hadis Usulü, s. 121-139; Evęin, A. Kadir, Caferi İnanç Sisteminde Hadis Anlayışı," Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV (2004) Sayı I.

a) İmam Cafer'in Hadis Şeyhleri:

İmam Cafer es-Sadık, muasırı olan Ehl-i Beyt mensuplarından hadis rivayet ettiği gibi, Ehl-i Beyt'ten olmayan kimselerden de birçok hadis rivayet etmiştir. Onun hadis aldığı kimseler arasında anne tarafından dedesi Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekr es-Sıddîk (108/726), baba tarafından ise dedesi İmam Zeynelabidîn (94/713), babası İmam Muhammed b. Ali el-Bâkır (114/733) ve amcası İmam Zeyd b. Ali (122/740) vardır. Ayrıca Ata b. Ebî Rebâh (114/732), İkrime b. Abdillâh (105/723), Urve b. Zübeyr, Nafi' (117/735), İbn Şihâb ez-Zührî (124/742) ve Muhammed b. el-Münkedir (130/748) gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır.⁴⁰

Onun hadis aldığı râviler arasında, Şi'a'nın şiddetle karşı çıktığı Hz. Ömer (23/645), Hz. Âişe (59/678), Abdullâh İbn Abbâs (68/687) ve Kâsım b. Muhammed'in de (108/726) bulunması⁴¹ anlamlıdır.

Gerek çağdaşı olan hadis uleması, gerekse kendisinden sonra gelen imamlar, Cafer es-Sadık'ın sika oluşuna, emanetine, hıfzına, sıdkına ve istikamet üzere oluşuna şahitlik ederek, onu takdirle anmışlardır.⁴²

b) İmam Cafer'den Hadis Rivayet Edenler:

Ehl-i Beyt imamlarından yapılan rivayetlerin sayıca çokluğu bakımından, İmam Cafer es-Sadık ilk sıradadır. Ona ait olduğu söylenen hatırı sayılı miktardaki rivayetler, Şia'nın en temel hadis kaynakları kabul edilen Kütüb-i Erbaa'da oldukça önemli bir yer tutar. İmam Cafer'e atfedilen: *“Benim hadisim (sözüm) babamın hadisi, babamın hadisi dedemin hadisi, dedemin hadisi Ali b. Ebî Tâlib'in hadisi, Ali'nin hadisi Rasûlullah'ın (s.a.s) hadisi, Rasûlullah'ın (s.a.s) hadisi ise Allah'ın kelamıdır”* şeklindeki söz⁴³ hem onun ifadelerinin

⁴⁰ Zehebî, Tezkire, I/158. Ayrıca bkz. Ebu Nuaym, Hilyetü'l -Evliya, III/198-199.

⁴¹ Zehebî, Tezkire, I/158.

⁴² Zehebî, Tezkire, I/158. Ayrıca bkz. Ebu Nuaym, Hilyetü'l -Evliya, III/198-199.

⁴³ Muhsin el Emin, İmam Seyyid, A'yânü's-Şia, Dâru't- Teârûf, Beyrut, 1983.

hadis olarak algılanmasına hem de ona isnat edilen rivayetlerin çoğalmasına sebep olmuştur. Şii kaynaklarda, kendilerince sika kabul edilen yaklaşık 4 bin(!) râvînin İmam Cafer es-Sadık'tan hadis aldığı iddia edilir. Râvî sayısının bu kadar olması, ona dayandırılan rivayet sayısının da tahmin edilenden çok daha fazla olacağını göstermektedir. Mesela sözü geçen Şii râvîlerden sadece biri olan Eban b. Tağlib'in ondan 30 bin rivayet nakletmiş olduğu belirtilir.⁴⁴ Şii rical âlimi el-Keşşî, İmam Cafer'in şöyle dediğini nakleder: "*Eban b. Tağlib benden 30 bin hadis rivayet etmiştir.*" Ebû'l-Abbâs en-Necaşî ise, meşhur eseri *Ricâlü'n-Necaşî*'de, İmam Cafer'in: "*Bu mescidde 900 hadis şeyhi benden hadis almıştır*" sözüne yer verir ve onların hepsinin: "*İmam Cafer b. Muhammed bana şöyle anlattı*" şeklinde rivayetlerde bulunduğunu belirtir.⁴⁵ Şeyh Tûsî ise hadis ravilerini tanıttığı *er-Ricâl* isimli eserinde İmam Cafer es-Sadık'tan hadis alan 3.223 adet raviyi alfabetik olarak sayar. Yine Şii müelliflerden el-Cündî'ye göre 400 râvî: "*Cafer b. Muhammed şöyle dedi*" diyerek ondan hadis rivayet etmiştir.⁴⁶

Bilindiği üzere Şii muhaddisler, imamların masum olduklarına ve dolayısıyla sözlerinin de hüccet olduğuna inandıkları için, hadislerin senedini yazma hususunda Ehl-i Sünnet hadisçiler kadar duyarlı olmamışlardır.⁴⁷ Bu anlayış da onun ismine olan rağbeti ve dolayısıyla da kendisine nispet edilen rivayetlerin artmasını kolaylaştırmıştır.

Ayrıca Şii ravilerin, hadislerin senedinde sadece İmam Cafer'e

I/661.

⁴⁴ Eban b. Tağlib'in Cafer es-Sadık'tan naklettiği bazı rivayetler için bkz. Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, III/200.

⁴⁵ Bu konuda bkz. Gördük, *İmam Cafer es-Sadık ve Ona İsnad Edilen İşari Tefsir*, 123, 124.

⁴⁶ Bizce abartılı gözükten bu rakamlar konusunda ihtiyatlı olmakta fayda vardır. Bu hususta bkz. Atalan, *İslam Düşüncesinde Cafer es-Sadık'ın Yeri*, s.20; Kutluay, *İmâmiyye Şiasına Göre Cerh ve Ta'dil*, s. 80-88

⁴⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kutluay, *İmâmiyye Şiasına Göre Cerh ve Ta'dil*, s. 80-88; Evgin, A. Kadir, *Caferi İnanç Sisteminde Hadis Anlayışı*, "Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV (2004) Sayı I.

kadar olan kısmını rivayet etmekle yetinip, onunla Hz. Peygamber arasındaki senede önem vermemeleri, hadis uydurma faaliyetlerini ve imamların söylemedikleri birtakım aşırı fikirlerin onlara nispet edilmesini de tetiklemiştir.

Sünnî hadis âlimlerine gelince: bütün hadis imamları onu sika kabul etmelerine rağmen⁴⁸ Şia'nın bu aşırılıklarından dolayı bazı muhaddisler onun şahsına değil, kendisine isnat edilen rivayetlere karşı ihtiyatlı davranmışlardır.⁴⁹ Ancak diğer taraftan başta Ebû Hanife (150/768) olmak üzere, İmam Malik (179/796), İmam Şâfî (204/820) ve Ahmed b. Hanbel (241/855) İmam Cafer es-Sadık'tan hadis rivayet etmişlerdir.⁵⁰ Süfyân es-Sevrî (161/778), Şu'be b. Haccâc (160/777), Süfyân İbn Uyeyne (198/814), İmam Müslim (261/875), Ebû Dâvûd (275/888), Tirmizî (279/995) ve Dârekutnî (384/995) gibi sünnî hadis imamları da ondan gelen hadisleri kitaplarına almışlardır.⁵¹ Mesela bu ravilerden biri olan İmam Malik, bir rivayetinde: "*Bizzat sika olan İmam Cafer bana anlattı*" der.⁵²

İmam Cafer es-Sadık'tan hadis rivayet edenlere gelince;

İbrâhim b. Edhem (162/779), Mâlik b. Dinâr (131/748), Ebû Yezîd el-Bistâmî (262/876), Vâsıl b. 'Atâ el-Gazzâl (131/748), Hâtim b. İsmâil (180/797), Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân (198/814), Cafer b. Gıyâs (194/810), İsmâil b. Cafer b. Ebî Kesîr el-Ensârî (180/797), İbrâhim b. Muhammed b. Ebî Yahyâ el-Eslemî (191/807), Eban b. Tağlib (141/759), Hasan b. Sâlih b. Hayy (169/786), Ebû Bekir b. Ayyâş (193/809), Züheyr b. Muhammed et-Temimî (162/778) Muhammed b. İshâk b. Yesâr (151/768), Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî (143/760), Hafs b. Gıyâs (194/810) ve daha birçok kimse ondan

⁴⁸ Zehebî, Tezkire, I/158.

⁴⁹ Zehebî, Tezkire, I/158

⁵⁰ Zehebî, Tezkire, I/158

⁵¹ Zehebî, Tezkire, I/158

⁵² Kütübi't-Tis'a İmamlarının Cafer es-Sâdık'tan rivayet ettikleri hadislerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yasir Musa, Merviyat'ı-İmam Cafer es-Sâdık, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Kahire Üniversitesi, Kahire, 2006.

rivayette bulunmuştur.⁵³

Bu kadar çok kişinin ondan hadis nakletmesinin sebebi, kanaatimizce İmam Cafer es-Sadık'ın soyunun Hz. Peygamber'e dayandırılmasının ve güvenilirliğinin yanı sıra ilmi ve fazileti kendinde mezcetmesidir denilebilir. Ayrıca bunda hem Emevîler'in son dönemine hem de Abbâsîler'in ilk dönemine şahitlik etmiş olmasının da bir etkisi olduğunu düşünebiliriz. Mesela, Emevîler döneminde Ehl-i Beyt'in yönetimden gördüğü zulüm, insanları ona ve onun ilmine rağbet etmeye ve kendisine daha fazla sahip çıkmaya sevk etmiştir. Abbâsîler döneminde ise idareciler, Ehl-i Beyt'e mensup olan Hâşimî soyundan geldikleri için İmam-ı Cafer'in ilmini neşretmesine zemin hazırlamışlardır. Ancak maalesef bitmeyen fitne olayları ve zuhur eden siyasi hadiseler bir kısım sıkıntıların devam etmesine sebep olmuştur. Bütün bunlara rağmen hiçbir olumsuzluk ona olan itibarı ve saygıyı zedelememiştir. Bu gün Sünnî'si ile Şii'si ile bütün Müslümanlar ona saygı göstererek bunu teyit etmektedirler.

c) Hadis Rivayeti Açısından İmam Cafer

İmam Cafer es-Sadık'ın doğruluğu ve güvenilirliği bütün ömrü boyunca ve hayatının her safhasında tüm kesimler tarafından tartışmasız kabul edilmiştir. Ona “*sâdık*” denmesinin sebebi de dosdoğru olmasındandır.⁵⁴ Hadis ilmi ve rivayeti bakımından da bu durum değişmemiştir. Şia'da zaten masum kabul edildiği için adaleti ve zaptı sorgulanmamıştır. Ehl-i Sünnet hadis imamları tarafından da genel olarak sika kabul edilmiş ve hadislerine itibar edilmiştir. Nitekim Zehebî İmam Şafii'nin onun için “*sika ve emin*”; Ebu Hatim'in, “*misilsiz*”; İbn Main'in ise “*sika*” dediğini nakleder.⁵⁵ Zehebî'nin kendisi de Cafer es-Sadık'ın *tertemiz, sadûk, adalet sahibi ve şanı büyük* bir şahsiyet olduğunu belirterek hadis âlimleri tara-

⁵³ Ondan hadis rivayetinde bulunan ve sayıları yüzlerle ifade edilen diğer birçok kimse için bkz. Zehebî, Tezkire, I/158; Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, III/198-199.

⁵⁴ Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, III/193-199.

⁵⁵ Zehebî, Mizanu'l-İtidal, I/415; a. mlf. Tezkire, I/158.

findan “sika ve emin” kabul edildiğini ifade eder.⁵⁶

Diğer taraftan müteşeddit kabul edilen birçok münekkit muhaddis tarafından bile Cafer es-Sadık güvenilir kabul edilmektedir. Mesela Yahya b. Main ve İbn Ebi Hatim gibi âlimler onu sika kabul etmişlerdir.⁵⁷ İbn Hibban'ın “*Cafer es-Sâdık ilim, fazilet ve fıkıh yönünden Ehl-i Beyt'in efendisidir. Onun hadisleri delil olarak kullanılır*” sözü bunun delillerinden sadece birisidir.⁵⁸

Buna rağmen bazı imamların Cafer es-Sâdık'ın hücciyetine kuşkuyla yaklaştıklarını görüyoruz. Mesela: Yahya b. Said el Kattan'ın “*İçimde ona karşı bir şüphe var. Bana göre Mücahit ondan daha iyidir*” dediği; ayrıca Malik b. Enes'in (bir dönem) ondan rivayetleri konusunda bazı şüphelerinin bulunduğu belirtilmektedir.⁵⁹ Ancak bu yaklaşımda olanların azınlıkta olduğunu düşünüyoruz.

Diğer taraftan İmam Cafer'den rivayet edilen hadislere, bazı âlimlerin hadis alma kıstasları bakımından temkinle yaklaştıkları da görülmüştür. Zira hadisin senedi, onun sıhhat derecesini belirleyici önemli unsurlarından birisidir. İmam Cafer ise hadis bilginlerine göre hakkında birçok haber uydurulup kendisine izafe edilen en önemli şahsiyetler arasında kabul edilmektedir. Hadis uydurma faaliyetlerinin yoğun olduğu dönemde yaşaması, bir kısım Şii çevrelerce çok sayıda uydurma haberin kendisine nispet edilmesini tetiklemiştir.

Bunun yanında bazı muhaddisler de onun şahsına değil, kendisine dayandırılan rivayetlere kayd-ı ihtiyat ile yaklaşmışlardır. Mesela, yukarıda işaret edildiği gibi İmam Malik'in, Abbasiler yönetime geçene kadar İmam Cafer'den hadis rivayet etmediği, arkadaşlarının da ona tabi olarak o zamana kadar İmam'dan hadis alma-

⁵⁶ Zehebî, Mizanu'l İ'tidal, I/415; a. mlf. Tezkire, I/158.

⁵⁷ Zehebî, Tezkire, I/158

⁵⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Evgin, Kadir, Caferi İnanç Sisteminde Hadis Anlayışı, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV (2004) Sayı I. S. 122-123.

⁵⁹ Bu konuda bkz. Zehebî, Tezkire, I/158; Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 3/193-199.

dıkları belirtilir.⁶⁰ Buhârî'nin de benzer mülâhazalardan dolayı Sahih'inde onun rivayetlerine yer vermediğini ifade etmemiz gerekir.⁶¹

Bu tereddütlere rağmen, İmam'ın sikâ olduğu hususunda herhangi bir şüphe yoktur. Zira söz konusu çekinceler imamın zaptı ve adaleti ile alakalı değil, daha önce de ifade ettiğimiz gibi isminin suiistimal edilmesi, siyasî baskılar ve ihtiyat tedbirleri sebebiyledir.

Cafer es-Sâdık'ın kendisine izafe edilen eserlerde değişik amaçlarla çokça hadis kullandığı bilinmektedir. İşlediği mevzularda delil ve destek olarak hadislere yer verdiği gibi, ayetlerin tefsiri sadedinde de çok sayıda hadis kullanmıştır. Ancak ona izafe edilen Tefsir üzerinde yapılmış bir araştırmaya göre ayetlerin tefsiri sadedinde kullanılan rivayetlerin senetleri hazfedildiği gibi kaynaklarına da işaret edilmemiştir. Aynı araştırmadaki diğer bir tespit de rivayetlerin kahir ekseriyetle ma'na ile rivayet edildikleri ve bir kısım işârî yorumlara tabi tutuldukları hususudur.⁶²

İmam Cafer'den mervî olan hadisler, Buhârî'nin el-Câmî'us-Sahih'i dışında; başta Kütüb-i Sitte olmak üzere, klasik döneme ait diğer hadis kaynaklarının birçoğunda yer almıştır.⁶³

Buhârî'nin Sahih'inde Cafer es-Sadık'ın rivayetlerine yer vermemesi, yukarıda da belirtildiği gibi ona güvenmemesinden veya onun hadis konusunda zayıf oluşu yüzünden değildir. Bilakis, o dönemde Şia'nın ve Hariciliğin etkisiyle hadis uydurma faaliyetlerinin çoğalması, bu vesileyle Cafer es-Sadık'ın meclisine girip çıkan bazı kimselerin kendisinin söylemediği münker ve mevzu rivayetleri

⁶⁰ Gördük, İmam Cafer es-Sâdık ve Ona İsnad Edilen İşari Tefsir, 128-130.

⁶¹ Salahuddin el-İdlibî, Esbabu Udûl'l-İmam Buhârî Ani't-Tahric lil' İmam Cafer es-Sadık fi Sahihîhi, Hadis Tetkikleri Dergisi, IX- 2, 2011. S. 55-74.

⁶² İlgili tefsir üzerine çalışan Yunus Emre Gördük, söz konusu hadislerin hangi ayetlerin tefsirinde kullanıldıklarını tespit ederek tahriçlerini yapmıştır. Buna göre İmam Cafer es-Sâdık'ın kullandığı hadislerin Kütübî't-Tis'a başta olmak üzere Sünnî hadis kaynaklarında yer aldığı görülmektedir. Bkz. Gördük, İmam Cafer es-Sâdık ve Ona İsnat Edilen İşari Tefsir, 248-272.

⁶³ Zehebi, Tezkire, I/158. Bu hadislerin bir kısmını Ebu Nuaym Hilyetü'l-Evliya'da sıhhat durumlarına da işaret ederek zikretmiştir. Bkz. Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, III/197-207.

ona isnat etmeleri sebebiyle alınmış bir tedbirden dolayıdır.⁶⁴ Örneğin İmam Cafer'in: "... *Vallahi ben semâvât ve arz'ın içinde; ikisi arasında ve ikisinin de ötesinde olanı bilirim*"⁶⁵ dediğine dair rivayet bunlardan sadece bir tanesidir. Ancak Allah'a mahsus olabilecek bu ifade tarzının İmam Cafer'in kendisine ait olamayacağını düşünüyoruz. Kanaatimizce bu söz bizim kültürümüzdeki "*şeyh uçmaz mürit uçurur*" ifadesinde anlamını bulduğu üzere müfrit Şii çevrelerce uydurularak kendisine nispet edilmiştir. Zira Hz. Peygamber bile böyle bir iddiada bulunmamıştır.

Buhârî'nin ondan gelen rivayetlerden kaçınmasının asıl sebebi, asla İmam Cafer'e itimatsızlık değil, İmam'ın isminin geçtiği senetlerdeki problemlilerden dolayıdır. Yoksa Buhârî'nin, Cafer es-Sadık'a yönelik herhangi bir tavrının olması düşünülemez. Bize göre, burada bir tedbir mülâhazası söz konusudur. Mesela Buhârî'yi de haklı çıkartacak Şii müelliflerden Şerîk b. Abdillâh'ın şu itirafı bu durumun vahametini gösteren önemli bir delildir: "*İmam Cafer es-Sadık, salih, takva sahibi bir Müslüman idi. Cahiller çeşitli uydurma haberleri, para ve menfaatler karşılığı, İmam Cafer bize şöyle anlattı diyerek onun sözlerine kattılar ve insanları aldatmaya kalkıştılar.*"⁶⁶ İmamın masumiyetini kabul eden Şii bir muhaddisin bu itirafı bile onun isminin ne kadar kötüye kullanıldığını açıkça göstermektedir.

Burada önemle vurgulanması gereken bir husus da şudur: Çeşitli uydurmaların ona izafe edilerek rivayet edilmesi⁶⁷ bile, İmam Cafer es-Sadık'ın ne kadar önemli, saygın ve sözü hüccet kabul edi-

⁶⁴ el-İdlibî, *Esbabu Udûli'l-İmam Buhârî Ani't-Tahric lil' İmam Cafer es-Sadık fi Sahihihî*, s. 55-74.

⁶⁵ Sünnî hadis kaynaklarında ona ait böyle bir ifadeye tesadüf edilmemiştir. Bu konuda bkz. Yasir Musa Merviyat-ı İmam-ı Cafer es-Sâdık, 16, 22.

⁶⁶ en-Neşşar, Ali Sami, *İslamda Felsefe Fikrinin Doğuşu*, Daru'l-Ma'rife, Kahire 1977, s. 162. Ayrıca bkz. Gördük, İmam Cafer es-Sâdık ve Ona İsnat Edilen İşari Tefsir, 248-272.

⁶⁷ Şia'da hadis uydurma faaliyetleri için bkz. Kutlu, Cahit, *Şia'nın Hadis Vaz'ındaki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995*; Kutluay, *İmâmiyye Şiasına Göre Cerh ve Ta'dil*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.

len bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Zira asılsız rivayetler ile çeşitli söz ve görüşler, İmam Cafer gibi muteber bir kaynağa bağlanarak bir bakıma “tedlis”⁶⁸ yoluyla uydurma rivayete güvenilirlik vasfı kazandırılmak istenmiştir. Bir yönüyle bu hususlar, ona olan itimadı ve güveni ortaya koyan önemli tespitlerdir.

Bu sebeple de Buharî, Cafer es-Sadık'ın ismi kullanılarak rivayet edilen zayıf veya uydurma hadislerin kendi Sahih'ine sızmasına fırsat vermemiştir. Hâlbuki Buhârî'nin *Tarih-i Kebir*, *Tarih-i Sağir* ve *Edebü'l-Müfred* gibi diğer eserlerinde onun rivayetlerine yer verdiğini görüyoruz.⁶⁹ Ayrıca Buhârî'nin Ehl-i Beyt mensuplarının birçoğundan hadis aldığı da bilinmektedir.⁷⁰ Diğer taraftan Cafer es-Sâdık ile İmam Buhârî arasında bir asra yakın bir zaman aralığı bulunduğu, Buhârî'nin, onun birçok talebesiyle görüştüğü ve hadis toplamak amacıyla onlarla birlikte seyahatlerde bulunduğu da bilinmektedir. Bütün bunlar İmam Buhârî'nin Cafer es-Sâdık'a karşı bir ön yargı içinde olmadığını göstermektedir.⁷¹ Onun bu tutumu bir kısım Şii ve Zeydîlerin iddia ettiği gibi mezhep taassubundan kaynaklanmamaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi sadece İmama atfedilen asılsız haberlere ve rivayet zincirlerinde yer alan problemlili ravilere karşı hadisçi hassasiyetiyle alınmış bir önlemdir.⁷²

Burada dönemin ideolojik yaklaşımlarının hadis rivayetine

⁶⁸ Tedlis: hadis ilminde hadis almadığı bir ravinin adını kullanarak aldatma yoluyla ondan rivayet etmiş gibi hadisi ona dayandırmadır. Bu konuda bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987. S. 152.

⁶⁹ Bu konudaki örnekler için bkz. el-İdlibî, “Esbabu udüli'l-İmam Buhârî ani't-Tahric li'l- İmam Cafer es-Sadık fi Sahihîhi,” s. 57-63.

⁷⁰ Mesela, Muhammed Bâkır'dan mütaddid tarihlerle birçok hadis rivayet etmiştir. Ayrıca Dedesi Zeynelâbidîn, Ali b. Huseyn, Huseyn b. Ali, Muhammed b. Ali b. Ebi Talib vd. bunlardan birkaçıdır. Bu konuda bkz. Ahmad Snobar, “Esbabu Udüli'l-İmam Buhârî ani't-Tahric li'l- İmam Cafer es-Sadık fi Sahihîhi,” *Hadis Tetkikleri Dergisi*, X- 2, 2012, s. 44.

⁷¹ Bu husus Salahuddîn el-İdlibî, tarafından enine boyuna tartışılmıştır. Bu konuda bkz. el-İdlibî, “Esbabu udüli'l-İmam Buhârî ani't-Tahric li'l- İmam Cafer es-Sadık fi Sahihîhi,” s. 55-74. Aynı konuda ayrıca bkz. Ahmad Snobar, “Esbabu Udüli'l-İmam Buhârî ani't-Tahric li'l- İmam Cafer es-Sadık fi Sahihîhi,” s.41-60.

⁷² Bkz. el-İdlibî, “Esbabu udüli'l-İmam Buhârî ani't-Tahric li'l- İmam Cafer es-Sadık fi Sahihîhi,” s. 56-58.

yansımasına örnek olması bakımından Ahmed Emîn'in mevzu ile ilgili şu değerlendirmesine yer vermekte de fayda vardır:

“... *Ehl-i Sünnet'in kitaplarında, Ehl-i Beyt'ten gelen hadislerin çoğunun zikredilmemesinin kaynağı, siyasî sebeplerle beraber; Şii ravilerin asılsız birçok şeyi rivayet etmeleridir.*⁷³ Durum bu minval üzere olunca, İmam Cafer'e nispet edilen pek çok rivayetin sahih olanını olmayanından ayırmak oldukça zorlaşmıştır.

3) İmam Cafer'in Sünnî Hadis Kaynaklarındaki Rivayetleri

Cafer' es-Sadık'ın tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, dil, tarih gibi alanlara hâkim, çok yönlü bir âlim olduğunu, bu alanların her biriyle ilgili kendisine nispet edilen bir kısım eserlerinin de bulunduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu gibi çok yönlü âlimlerin sadece belirli bir alanla anılması zordur. Yani Cafer es-Sadık'ı ne sadece bir fakih ne de sadece bir müfessir veya muhaddis olarak nitelendirmek doğru değildir. Özellikle hadis açısından değerlendirdiğimizde onun diğer hadis imamları gibi sadece hadislerle ya da hadis rivayetiyle meşgul olan bir hadis âlimi olduğunu söylemek mümkün değildir. Kuşkusuz bu durum onun hadis bilmediği ya da hadislerle hiç meşgul olmadığı anlamına gelmez. Sünnete olan bağlılığı ve hadis ilmine olan vukûfiyeti konusunda her hangi bir tartışma yoktur. Anlaşılan o ki İmam Cafer, hadis rivayeti konusunda özel bir çaba göstermemiş ancak yeri geldiğinde hadis rivayet etmekten de geri durmamıştır.

Sünnî hadis imamlarının tamamının Cafer es-Sâdık'ı sika kabul ettiklerini dolayısıyla da ondan hadis rivayet etme konusunda her hangi bir tereddüdün olmadığını yukarıda ifade etmiştik. Ayrıca İmam'ın *Sahih-i Buhari*'de hadislerinin yer almayışının gerekçelerine de işaret etmiştik. Bunun dışındaki temel hadis kaynaklarının neredeyse tamamında Cafer es-Sâdık'ın rivayetlerinin yer aldığını görüyoruz.

⁷³ Ahmed Emin, *Duha'l İslam, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, t.y.III/265.*

Bu rivayetlerin konu, kaynak ve sayı bakımından genel bir değerlendirilmesi yapılacak olursa şunları söylemek mümkündür:

Buharî'nin *Camîu's-Sahih'i* hariç Kütüb-i Sitte'nin tamamında Cafer es-Sâdık'a ait rivayetler yer almaktadır. Ayrıca o döneme ait Taberani'nin *Mu'cemlerinde* ve İbn Hibban'ın *Sahihi* ile Ebu Nuaym el-İsfehani'nin *Hilyetu'l-Evliyası*'nda da Cafer es-Sâdık'a ait rivayetler mevcuttur.

Söz konusu eserlerde tekrarlarıyla birlikte toplam 181 hadis tespit edilmiştir.⁷⁴ Ancak bu rivayetlerin kahir ekseriyeti tekrarlardan ibarettir. Tekrarlar çıkartıldığında bu sayı 38'e düşmektedir. Bunların kaynaklara göre dağılımı şöyledir:

Müslim'in *Sahih*'inde tamamı sağlam senetle zikredilmiş 21;

Ebû Davud'un *Süneni*'nde 10 tanesi sahih, 1 tanesi zayıf senetli olmak üzere toplam 11;

Nesai'nin *Süneni*'nde tamamı sika ravilerden mervi toplam 43 hadis;

İmam Tirmizi'nin *Süneni*'nde 3'ü zayıf, 1'i hasen, 16 tanesi sahih senetli toplam 20 rivayet;

İbn Mace'nin *Süneni*'nde 1 zayıf, 1 mevzu, 17 sahih toplam 19 rivayet mevcuttur.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsnedi*'nde 3 zayıf, 1 hasen, 31 sahih senetli toplam 35 hadis;

⁷⁴ Bu konuda Arapça olarak hazırlanmış bir yüksek lisans tezi mevcuttur. Bu araştırmada İmam-ı Cafer-in Kütüb-i Tis'a ile İbn Hibban'ın *Sahihi* ve Taberani'nin *Mu'cemlerinde* yer alan rivayetler senetleri ve sıhhat durumları tespit edilerek hangi kaynakta kaç hadis bulunduğu, bunların sıhhat durumlarının ne olduğu, ravilerinin hangi yönden kusurlu bulunduğu, ayrıca mevcut hadislerin hangi konularda yer aldığı etraflı ve ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İlgili rivayetlerin muhtevası ve toplu dökümü için bkz. Yasir Musa, *Merviyatu İmam-ı Cafer es-Sâdık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahire Üniversitesi, Kahire 2006. Ancak bu çalışmada muhtemelen bir hadis kaynağı olmadığı için *Hilyetu'l-Evliyadaki* rivayetler göz ardı edilmiştir. Oysa *Hilyetu'l-Evliya*'da sıhhat durumlarına da işaret edilmiş olan çok sayıda rivayet mevcuttur. Bu konuda bkz Ebu Nuaym *Hilyetü'l-Evliya*, III/193-196.

İmam Malik'in *Muvattası*'nda 4 ü zayıf, toplam 14 hadis;

Darımî'nin *Süneni*'nde, 2 si zayıf, 8 rivayet;

Taberani'nin *Mu'cemu'l Kebiri*'nde 1; *Mu'cemu's-Sağiri*'nde 6 sı zayıf, 2 si mevzu, toplam 11 rivayet yer almaktadır.

Tekrarlarıyla birlikte toplam 181 rivayetin konulara göre dağılımı ise şöyledir:

Akaid konusunda 8; ibadetler konusunda, 18; muamelat ile ilgili 7; muhtelif hükümler ile ilgili 5 olmak üzere toplam 38 tekrarsız hadis mevcuttur.⁷⁵

Görüldüğü gibi *Buhârî* hariç, Sünnî hadis kaynaklarının tamamına yakınında Cafer es-Sâdık'a ait rivayetler yer almıştır. Bunların 20 tanesi senet açısından zayıf kabul edilmiştir. Diğerleri ise hadis kriterleri bakımından hasen veya sahih hadis olarak değerlendirilmiş rivayetlerden oluşmaktadır. Sünnî hadis kaynaklarında İmam Cafer'den gelen mevzu' hiçbir rivayetin yer almayışı dikkat çekicidir. Bu durum Sünnî hadis âlimlerinin hassasiyetini ve seçiciliğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Zira yukarıda işaret edildiği üzere aynı döneme ait Şii kaynaklarda, ravileri arasında Cafer es-Sâdık'ın da ismine yer verilen çok miktarda uydurma rivayet mevcuttur.

Sonuç

Cafer es-Sâdık ilmi, fazileti, Ehl-i Beyt'e mensubiyeti, imameti ve Caferî mezhebinin kurucusu olması gibi önemli özelliklerinden dolayı Şii/Sünnî bütün Müslümanlar tarafından itibar görmüş önemli bir âlim, müçtehit, muhaddis, müfessir ve mutasavvıf olarak kabul edilir.

Ömrünün büyük kısmını Medine'de geçirmesi, nebevî terbiye-

⁷⁵ İmam Cafer es-Sâdık'ın el-Kütübî't-Tis'a ve diğer Sünnî hadis kaynaklarında geçen rivayetlerini konu, kaynak ve sıhhat durumlarıyla birlikte bir bütün olarak görmek için bkz. Yasir Musa, *Merviyatu- İmam Cafer es-Sâdık*, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Kahire Üniversitesi, Kahire 2006.

nin hâkim olduğu bir aile ortamında büyümesi ve sağlam bir eğitim alması, onu saygın kılan birçok nitelikten birkaçıdır. Siyasi çalkantıların yaşandığı bir dönemde önemli bir konumda bulunmasına rağmen ilmî ferasetiyle söz konusu sıkıntılara bulaşmayarak kendini ilme ve irfana vermiştir. Değişik konularda olmak üzere ona nispet edilen çok sayıda eserden bahsedilir. Medine’de inşa ettirdiği çok kapsamlı medresede binlerce talebe yetiştirmiştir. Sünnî mezhep imamlarının neredeyse tamamına yakınının ondan ders almış olması bile onun bu husustaki konumunu özetlemek için kâfidir.

Sadece hadisçi yönünü ve Sünnî hadis kaynaklarındaki rivayetlerini sayısal verilerle ele aldığımız bu çalışmada İmam Cafer es-Sadık’ın bütün diğer temel İslamî ilimlerinde olduğu gibi hadis alanında da iyi bir eğitim aldığı, külliyetli bir hadis birikimine sahip olduğu ve bu alanda hayli talebe yetiştirdiği görülmektedir. Her ne kadar müstakil bir hadis kitabı bulunmasa da sika ve sağlam bir hadis ravisi olarak, gerek Sünnî gerekse Şii bütün çevrelerde son derece itibar gördüğü, vardığımız önemli sonuçlardan birisidir.

Bazı Şii kesimlerin Cafer es-Sadık’ın imamet yönünü öne çıkararak, bulunduğu konumu kullanmaları ve ona masumiyet izafe etmeleri, bunun neticesi olarak da söylediği ve yaptığı her şeyi dinde hüccet saymaları, Şii çevrelerce ona nispet edilen her şeyin hadis kabul edilmesine neden olmuştur. Diğer taraftan kendisine ait olmayan birçok rivayetin de ona mal edilmesi, Buhârî başta olmak üzere bazı âlimlerin kendisine dayandırılan rivayetlere kayd-ı ihtiyatla yaklaşmalarına zemin hazırlamıştır. Kuşkusuz hiçbir İslam âlimi onun ilmi ve kişiliği konusunda bir şüphe taşımamıştır. Ancak ne var ki bulunduğu önemli konumdan dolayı, ona ait olmayan zayıf ve uydurma rivayetlerde adı kullanılmış ve bu yolla Şii kaynaklarda binlerce rivayet ona nispet edilmiştir. Şia’nın temel hadis kaynaklarında bunlara çokça rastlamak mümkündür.

Bütün bunlara rağmen *Sahih-i Buharî* hariç, başta Kütüb-i Sitte olmak üzere Sünnî hadis kaynaklarının çoğunda sıdkın sembolü kabul edilen ve Ehl-i Sünnete en yakın Şii İmam olarak bilinen

Cafer es-Sadık'a ait rivayetler mevcuttur. Bu rivayetlerin büyük çoğunluğu senet açısından sahih kabul edilen hadislerdir. Çok az sayıda zayıf, bir adet de mevzu hadisin yer aldığı bu rivayetler, konuları itibariyle de genelde akait, ibadet, muamelat ve ahlak konularını kapsamaktadır.

Kaynakça:

- Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, t.y.
- Atalan, Mehmet, "Cafer-i Sadık'ın Eserleri," *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Eylül - Aralık 2001, IV, s. 115 -131.
- "İslam Düşüncesinde Cafer es-Sâdık'ın Yeri,"* Milet ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Dergisi, Cilt VIII, Sayı 3, Eylül-Aralık 2011.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *et-Tarihu'l-Kebîr*, Daru'l-Kutubi'l ilmiyye, Byerut, ts.
- Ebu Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya*, I-X, Beyrut 1988.
- Ebû Zehra, Muhammed, *İmam Cafer*, çev. İbrahim Tüfekçi, Şafak Yayınları, İstanbul 1992.
- Evgin, Abdulkadir, "Caferî İnanç Sisteminde Hadis Anlayışı," *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (2004) Sayı I.
- "Sünnî Kaynaklara Göre Cafer-i Sadık'ın Hadisçiliği,"* *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Eylül-Aralık 2009. Cilt 12, ss.127-142.
- Gördük, Yunus Emre, *İmam Cafer es-Sâdık ve Ona İsnad Edilen İşari Tefsir*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs, Şemsüddin Ahmed el-Bermekî, el-Erbilî, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I-VIII, Mısır 1948.
- el-İdlîbî, Salahuddîn, "Esbabu Udülü'l-İmam Buharî ani't-tahric lil

- İmam Cafer es-Sadık fi-Sahihihî,*” Hadis Tedkikleri Dergisi, IX-2, 2011.
- Kutlu, Cahit, *Şia'nın Hadis Vaz'ındaki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.
- Kutluay, İbrahim, *İmâmiyye Şiasına Göre Cerh ve Ta'dil*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.
- Muhammed el-Halilî, *Min Emâli'l-İmam es-Sadık*, I-IV, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû', Beyrut, 1984.
- Muhsin el-Emin, İmam Seyyid, *A'yânu'ş-Şia*, Daru't-Tearuf, Beyrut, 1983.
- en-Neşşar, Ali Sami, *İslam'da Felsefe Fikrinin Doğuşu*, Daru'l-Ma'rife, Kahire 1977.
- Oğur, Necmettin, *Şia'da Rical İlminin Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- Öz Mustafa, “Cafer es-Sadık” *DİA*, VII, İstanbul, 1993, s. 1-3.
- Sezgin, Fuad, *Tarihu't-Turasi'l Arabî*, I-VIII, Riyad, 1982.
- Snobar, Ahmad, “Esbabu Udülü'l-İmam Buharî ani't-tahric lil İmam Cafer es-Sadık fi-Sahihihî,” Hadis Tedkikleri Dergisi, X- 1, 2012.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk*, thk., Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, I-XI, Beyrut 1967.
- Ünalın, Abdullah *Şia'da Hadis Usulü*, İşrak Yayınları, İstanbul, 2008,
- el-Yakubî, Ahmed b. Ebî Yakub b. Cafer b. Vehb, *Tarihu'l-Yakubî*, I-II, Beyrut 1960.
- Yasir Musa, Merviyatu *İmam Cafer es-Sâdık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahire Üniversitesi, İslâmî Araştırmalar Enstitüsü, Kahire 2006.

Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed *Tezkiretu'l-Huffaz*, I-III, Daru'l Maarif, Haydarabad, 1966.

-*Mizanu'l-İ'tidal*, I-IV, Daru'l Ma'rife, Beyrut, 1963.